

УДК 373.5.016:81'243

## КОНЦЕПЦІЯ ЗМІСТУ ЕЛЕКТИВНИХ КУРСІВ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Редько Валерій Григорович  
Басай Олег Вікторович  
м.Київ

*У статті автори розглядають методологічні засади створення концепції змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи. Свої погляди вони ґрунтують на домінуючих у сучасній шкільній іншомовній освіті компетентнісному, комунікативно-діяльнісному, особистісно орієнтованому і культурологічному підходах. Обґрунтовується технологія добору і методичної організації змісту елективних курсів, визначаються цілі та пріоритетні засоби його реалізації.*

*Ключові слова: концепція, зміст освіти, елективні курси, іноземна мова.*

**Постановка проблеми.** Варіативність сучасної системи шкільної освіти, її тенденції до компетентнісних, діяльнісних, розвивальних, особистісно орієнтованих технологій навчання активізують необхідність створення умов для розкриття індивідуальних можливостей і творчого потенціалу кожного учня, проявлення в ньому потреби сформувати в собі здатність стати активним суб'єктом процесу соціалізації в сучасному світовому глобалізованому просторі. Вирішальна роль у цьому процесі належить іноземній мові як важливому засобу впливу на соціальну і комунікативну мобільність школяра, яка різнобічно сприяє формуванню його готовності до саморегуляції пізнавальної діяльності та самовдосконалення [3].

Зміст навчання у старшій школі диференціюється відповідно до навчальних профілів, забезпечуючи як загальноосвітню підготовку школярів, для яких іноземна мова є базовим загальноосвітнім предметом, так і профільну спе-

ціалізовану поглиблену підготовку до майбутньої професійної діяльності, пов'язану з іноземною мовою. Профілізація змісту навчання є одним із шляхів адаптування випускника середньої школи до майбутнього життя в сучасному багатомовному і різнокультурному світовому середовищі. Це є одним із виявів компетентнісної та особистісно орієнтованої парадигми сучасної шкільної освіти [3; 4, с.431-437].

**Аналіз останніх досліджень.** Проблема профілізації у старшій школі змісту навчання, взагалі, та іноземних мов, зокрема, не є новою у світовій і вітчизняній педагогічній теорії та практиці. Вже тривалий час навколо неї відбуваються активні наукові дискусії, хоч у зарубіжних країнах вона вже давно стала реальністю, і профілізація навчання широко використовується в їхніх освітніх системах. Про це свідчать наукові дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців-педагогів, які у своїх доробках висвітлюють набутий досвід з цього питання [2; 3; 8; 9; 10].

В останні роки небезпідставно на цій проблемі зосереджується увага у вітчизняних учених-педагогів, оскільки про профілізацію старшої школи особливо активно почали дискутувати на початку XXI ст., коли українська шкільна освіта стала на шлях оновлення змісту навчання відповідно до Європейських стандартів, а шкільна іншомовна освіта – відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [1].

Профільне навчання іноземної мови у старших класах було предметом вивчення російських учених (І.Л.Бім, О.А.Богданова, М.Л.Вайсбурд, А.О.Колесников, Л.А.Милованова, О.Г.Поляков, І.П.Попова, Е.М.Соловова

та ін.) і, на жаль, знайшло певний відбиток у дослідженнях незначної кількості українських науковців (С.М.Дітковська, Л.Я.Зєня, Н.М.Рекун, Т.О.Петрова, Т.К.Полонська, В.Г.Редько, Л.А.Шульга). Утім, ці дослідження, в основному, мають опосередковане відношення до проблеми і не стали глибоким, переконливим і обґрунтованим чинником впливу на їх практичне втілення у шкільну практику.

Що стосується елективних курсів з іноземних мов як одного із виразників профілізації змісту навчання, то є лише окремі напрацювання російських учених із цього питання (А.О.Колєсніков, Є.С.Маркова, О.В.Макарова, К.Г.Митрофанов, В.Л.Орлов, К.Н.Поливанова, О.Г.Поляков, В.В.Сафонов, П.В.Сисоєв, М.О.Столба). Власне, такий стан у вітчизняній старшій школі зумовив активізувати наукові пошуки ефективного вирішення проблеми.

**Мета дослідження.** Розробити лінгводидактичні підходи до створення концепції змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи і спроекувати її на вітчизняну шкільну іншомовну освіту.

**Основна частина.** Проблема підготовки змісту елективних курсів з іноземних мов не знайшла глибокого і переконливого дослідження, що зумовлює її розгляд з позиції лінгводидактичних підходів, які домінують у сучасній шкільній іншомовній освіті. Насамперед, це компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, особистісно орієнтований і культурологічний підходи. Саме вони, на наш погляд, мають слугувати підґрунтям для створення концепції змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи. Уявляється, що спроекуваний зміст навчання, викладений в елективних курсах з іноземних мов для учнів 10-11-х класів, забезпечить їм поглиблене і професійно зорієнтоване оволодіння предметом, створить умови для врахування їхніх індивідуальних особливостей, інтересів, мотивів, здібностей, намірів для формування чіткого орієнтування на певний вид майбутньої професійної діяльності, пов'язаною з іноземною мовою.

*Зміст елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи ми розглядаємо як своєрідну підсистему загальної шкільної іншомовної освіти і, водночас, на основі системного підходу вважаємо його цілісним системним утворенням, яке функціонує як підсистема в макроструктурі всієї системи та демонструє наступність і взаємодію із загальноосвітнім іншомовним середовищем, ілюструючи динамічність свого розвитку.* Це означає, що зміст елективних курсів за інформаційним, мовним, мовленнєвим і соціокультурним наповненням не розглядається автономним компонентом всієї шкільної іншомовної освіти, а чітко враховує іншомовний та загально-навчальний досвід старшокласників, набутий ними під час вивчення шкільного курсу «Іноземна мова» як загальноосвітнього чи поглиблено вивченого предмета, враховує їхні іншомовні комунікативні потреби та інтереси майбутньої життєдіяльності. Номенклатура елективних курсів визначається навчальним закладом у межах варіативного компонента змісту освіти.

Важлива роль в успішній реалізації змісту елективних курсів з іноземних мов у старшій школі належить *технологіям його запровадження у практичну діяльність.* Сучасна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, котра забезпечує комунікативно-діяльнісний характер процесу оволодіння іноземною мовою в інтеграції з міжкультурним спрямуванням його змісту. Цей підхід зумовлений процесами глобалізації міжнародних контактів, де іноземній мові належить роль важливого засобу спілкування. У зв'язку з цим посилення соціокультурного

контексту змісту навчання є соціально і педагогічно доцільною тенденцією розвитку іншомовної освіти у старших класах як на базовому загальноосвітньому, так і профільному (філологічному) рівнях. Соціокультурне спрямування змісту комунікації забезпечується: а) готовністю школярів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування, б) можливістю для учнів створювати власну соціальну та культурну ідентичність шляхом зіставлення й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається, та власної національної культури, в) когнітивним розвитком учнів, що стимулює їхню навчальну діяльність, адаптує її до європейських стандартів і створює умови для входження в сучасний світовий соціум [7]. Зазначена стратегія розвитку змісту елективних курсів може бути успішно реалізована за умови переосмислення й оновлення методів, форм і засобів навчання.

Рекомендованій нами *технології навчання* у межах змісту елективних курсів можуть бути характерні такі особливості:

- профільно-ситуативне спрямування процесу навчання, зокрема розширення рольового репертуару спілкування;
- активне використання проектної методики;
- робота з мовним портфелем (портфоліо);
- широке залучення прагматичних матеріалів із різноманітних соціальних сфер;
- активне використання різних видів читання (ознайомлювальне, вивчальне, переглядове, пошукове);
- систематична робота з аудіо/відео матеріалами;
- активне залучення пошуково-дослідницької діяльності, зокрема різних видів роботи з Інтернет-ресурсами;
- розширення ролі самостійної роботи школярів, зумовленої їхньою творчою діяльністю, пов'язаною з іноземною мовою: переклад, творчі письмові роботи, участь у різних (у тому числі міжнародних) проєктах тощо.

*Основними принципами реалізації змісту елективних курсів з іноземних мов у старшій школі нам уявляються такі:*

1. *Принцип компетентнісного підходу* до навчання іншомовного спілкування, який забезпечує прагматичні комунікативні потреби школярів відповідно до змісту вибраного елективного курсу, зокрема усвідомлене набуття/удосконалення досвіду аналізувати, систематизувати, порівнювати, робити висновки, висловлювати власне ставлення до об'єктів спілкування і давати їм оцінку, обґрунтовувати свою точку зору.

2. *Принцип комунікативної спрямованості навчання*, що передбачає спеціальну організацію навчального процесу, який сприяє оволодінню достатнім рівнем іншомовного спілкування в усній і письмовій формах у межах навчального середовища, зорієнтованого на зміст елективного курсу.

3. *Принципи ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу*, які створюють умови для адекватної реалізації ідеї комунікативності. Оволодіння іншомовним досвідом відбувається у межах тем, визначених навчальною програмою елективних курсів, а основною формою організації спілкування вважаються творчі інтерактивні види діяльності, а саме: мовленнєва ситуація, рольова гра, проєктна робота тощо, діалогові та колективні форми комунікації, тематично зорієнтовані на вибраний профіль.

4. *Принцип урахування досвіду, набутого учнями у вивченні інших предметів*, зокрема – іноземної мови як загальноосвітнього чи поглиблено вивченого предмета, що дозволяє прогнозувати можливі труднощі у оволодінні змістом елективних курсів і в такий спосіб раціоналізувати

навчальний процес.

5. *Принцип усвідомленого навчання*, який враховує якісну своєрідність оволодіння іншомовним спілкуванням старшокласниками. Він передбачає не тільки усвідомлене оволодіння способами діяльності з метою доцільного і раціонального використання лексичних одиниць відповідно до їхнього значення, форми і особливостей вживання у мовленні, але й до ситуацій спілкування та сфери мовленнєвих функцій кожної мовної одиниці у межах профільно зорієнтованих ситуацій, передбачених змістом елективних курсів.

6. *Принцип урахування вікових особливостей учнів старшої школи*, який зумовлює добір спеціальних методичних підходів, форм і засобів для організації профільно спрямованого спілкування з метою ефективного оволодіння змістом елективних курсів відповідно до набутого іншомовного комунікативного досвіду.

7. *Принцип збалансованого та взаємопов'язаного навчання усіх видів мовленнєвої діяльності*, який враховує їх спільні психологічні механізми та спирається на використання максимуму відповідних аналізаторів для досягнення належного рівня сформованості у старшокласників умінь і навичок в усному і письмовому профільно спрямованому спілкуванні.

8. *Принципи диференціації та індивідуалізації навчання* відповідно до іншомовних комунікативних намірів старшокласників у межах змісту вибраного елективного курсу, що дає можливість «дійти до кожного учня» з урахуванням їхніх особистісних можливостей і потреб.

9. *Принцип розширення ролі самостійної іншомовної комунікативної діяльності старшокласників*, розвитку їх автономії, мотивації, усвідомленого ставлення до організації та результатів своєї навчальної роботи, що є чинниками впливу на траєкторію їхнього особистісного розвитку.

10. *Принцип наступності між усіма ланками системи іншомовної освіти*: зміст елективних курсів обов'язково враховує іншомовний досвід учнів 10-11-х класів, набутий ними за курс базової (початкової та основної) школи, втім не повторює його, а лише розширює, поглиблює, фундаменталізує.

Компетентісна технологія навчання іншомовного спілкування у межах змісту елективних курсів проявляється насамперед у процесі комунікативної діяльності, коли учні не тільки отримують певні прагматично спрямовані знання, але й виконують систему навчальних дій, що забезпечують оволодіння цими знаннями у практичній діяльності. Лише за умови, що *кожен учень особисто братиме участь у виконанні навчально-комунікативних дій, усвідомить їхню функціональне призначення у комплексі з іншими діями*, дасть йому можливість набутти досвіду мовленнєвої взаємодії в усній і письмовій формах.

Успішне упровадження компетентісної технології навчання чужомовного спілкування на основі змісту елективних курсів різнобічно залежить від навчальних посібників, у яких упроваджується зміст елективних курсів, більше того, від текстів для читання, системи вправ і завдань, позатекстових матеріалів, які в них розміщені, оскільки саме вони репрезентують зміст дій, що мають виконувати старшокласники під час пред'явлення та активізації навчального матеріалу. Тільки дидактично доцільний їх добір і методично виправдана організація зможуть забезпечити ефективність набуття/розвитку іншомовного комунікативного досвіду та успішне виконання цілей навчання, визначених змістом елективних курсів. У процесі практичного виконання відповідних дій в індивідуальних, парних і групових формах роботи у школярів формуються не тільки уявлення про

лінгвістичні особливості чужої для них мови, але й набувається досвід мовленнєвої взаємодії у різних ситуаціях спілкування [5].

Переконливим показником доцільності змісту навчання, побудованого на засадах компетентісної парадигми, є *здатність учнів цілісно поєднувати здобуті знання, сформовані уміння й навички, набутий досвід, світоглядні цінності та переконання з активною творчою самостійною пошуково-дослідницькою діяльністю* у процесі добору та використання мовних засобів та інформаційного змісту для продукування усних і писемних висловлювань, у межах тематики елективних курсів, а також для ідентифікації чужих висловлювань під час їх сприймання [3; 7]. На сьогодні це одне із пріоритетних завдань сучасної шкільної іншомовної освіти, яка повинна навчити учнів усвідомлено окреслювати для себе проміжні та кінцеві цілі щодо оволодіння різними аспектами мови і мовлення, визначати якість очікуваного мовленнєвого продукту, оцінювати наявні навчальні матеріали, необхідні для реалізації власних комунікативних намірів, добирати раціональні способи і форми оволодіння навчальним змістом згідно із своїми можливостями і потребами. Йдеться про здатність змісту елективних курсів сприяти розвитку в учнів рефлексивних здібностей, зокрема, оцінювати власні якості як мовної особистості та як суб'єкта навчальної діяльності, що передбачає засвоєння не тільки певного іншомовного досвіду, але й стратегій, що дають можливість успішно його набувати і коригувати відповідно до потреб своєї життєдіяльності.

Оптимально дібраний та раціонально методично організований у посібнику як основному засобу профільного навчання зміст елективного курсу має забезпечувати досягнення старшокласниками певних особистісних іншомовних комунікативних якостей, а саме:

- уміння успішно реалізовувати творчі комунікативні завдання, яким не властиві раніше запрограмовані способи виконання;
- володіння не тільки певним обсягом навчального матеріалу відповідно до змісту елективного курсу, але й способами діяльності, що забезпечують успішність усієї іншомовної освіти;
- уміння виробляти свої способи творчої навчально-пізнавальної діяльності відповідно до індивідуальних можливостей, усвідомлено створювати власну траєкторію навчання;
- здібність до трансформації, модифікації, експериментування з метою удосконалення як змістового, так і процесуального складників своєї іншомовної навчальної діяльності;
- відсутність побоювань припуститися помилок у процесі оволодіння іншомовною комунікативною діяльністю, що часто, як засвідчує практика, виявляється психологічною перешкодою для участі у спілкуванні;
- володіння емпатією як готовністю до спілкування з представниками інших культур, толерантне ставлення до них, до їхнього життєвого досвіду і до умов, у яких відбувається комунікація;
- уміння використовувати невербальні засоби спілкування з метою досягнення очікуваних результатів;
- здібність формувати в собі відчуття здогадки, антиципації, синонімії тощо і уміння раціонально користуватися ними у разі потреби;
- здібність самостійно створювати мовленнєвий продукт як в усній, так і в письмовій формі, що відповідав би параметрам, які до нього визначаються за тематикою, за обсягом, за структурою, за мовним наповненням відповід-

но до змісту елективного курсу;

– здібність творчо і успішно взаємодіяти з іншими суб'єктами навчального процесу, толерантно до них ставитися, відчувати власну відповідальність за результати колективної іншомовної діяльності;

– бути вмотивованою та зацікавленою особистістю у виконанні навчальних іншомовних комунікативних завдань у межах змісту елективного курсу, проявляти активність під час вербальної взаємодії, відповідати за рівень власного розвитку, власної освіти і власного виховання;

– здібність до рефлексії щодо об'єктивного самооцінювання своїх навчальних здібностей і умінь коригувати їх відповідно до визначеного рівня і комунікативних потреб.

Як нам уявляється, саме ці якості можуть бути досягнуті старшокласниками завдяки раціональному та оптимальному комплексному поєднанню змісту навчання іноземної мови як загальноосвітнього предмета і змісту елективних курсів і водночас визначати базовий рівень іншомовної комунікативної компетентності сучасного випускника загальноосвітнього навчального закладу. Його має забезпечити цілісна система шкільної іншомовної освіти, компонентом якої є елективний курс, спрямований на профілізацію іншомовної комунікативної діяльності випускника школи. Звісно, що цей рівень буде удосконалюватись і збагачуватись іншими характеристиками, які стануть потребу-

ваними відповідно до життєвих потреб випускників.

**Висновки.** Отже, методологічним підґрунтям для концепції змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи мають слугувати такі лінгводидактичні аспекти: а) компетентнісна парадигма визначення змісту елективних курсів, зокрема дидактичні та методичні підходи до добору навчального матеріалу відповідно до визначеної програмою тематики спілкування і засобів її засвоєння; б) методична доцільність збалансованого його структурування у змісті згідно з цілями формування в учнів іншомовного досвіду в різних видах мовленнєвої діяльності; в) вибір методів, форм і засобів навчання, зокрема, автентичних текстів для читання, системи вправ і завдань, позатекстових матеріалів, які забезпечували б його діяльнісний характер, були б узгоджені з віковими особливостями старшокласників, їхнім досвідом, інтересами та потребами, сприяли б умотивованості навчальних дій, давали б можливість навчати іншомовного спілкування у взаємозв'язку з культурою носіїв мови, формували б в учнів здатність до рефлексії, до самостійного удосконалення іншомовного досвіду відповідно до власних комунікативних намірів.

Презентована концепція, на наш погляд, слугуватиме науковим підґрунтям для конструювання змісту навчальних посібників елективних курсів, що може стати предметом нашого наступного дослідження.

#### Література та джерела

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – 261 с.
2. Зєня Л.Я. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до навчання іноземних мов учнів профільної школи: монографія / Любов Яківна Зєня. – Горлівка: Видавництво ГДПІМ, 2011. – 436 с.
3. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник / В.Г.Редько, Т.К.Полонська, Н.П.Басай [та ін.]; за наук. ред. В.Г.Редька – К.: Педагогічна думка, 2013. – 360 с.
4. Полонська Т.К. Науково-теоретичні підходи до створення елективних курсів з іноземної мови у профільній школі [Текст] / Т.К.Полонська // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В.М.Мадзігон; наук. ред. О.М.Топузов]. – К.: Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с.
5. Редько В.Г. Інтерактивні технології навчання іноземної мови / В.Г.Редько // Рідна школа. – №8-9. – 2011. – С.28-36
6. Редько В.Г. Комунікативно-діяльнісна, культурологічна і професійно орієнтована парадигма змісту іншомовної освіти старшокласників / В.Г.Редько // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2011. – №4. – С.19-27
7. Редько В. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика: монографія / Валерій Редько. – К.: Генеза, 2012. – 224 с.
8. Winch, C. Education, work and social capital: towards a new conception of vocational education / C.Winch. – London-New York: NY, 2000. – 220 p.
9. Barnett K. Lessons and challenges: Vocational education in schools / K.Barnett, R.Ryan. – Research overview, Adelaide, National Centre for Vocational Education and Research (NCVER), 2005.
10. Dalley-Trim L. Secondary school students' perception of, and factors influencing their decision-making in relation to VET in schools / L.Dalley-Trim, N.Alloway, K.Walker // Australian Educational Researcher. – 2008. – №35(2). – PP.55-69

*В статье авторы рассматривают методологические основы построения концепции содержания элективных курсов по иностранным языкам для учащихся старшей школы. Основанием для их взглядов служат доминирующие в современном школьном иноязычном образовании компетентностный, коммуникативно-деятельностный, личностно-ориентированный и культурологический подходы. Обосновывается технология отбора и методической организации содержания элективных курсов, определяются цели и приоритетные средства его реализации.*

*Ключевые слова: концепция, содержание образования, элективные курсы, иностранный язык.*

*In the article, the authors observe the methodological fundamentals for the development of the content concept of the elective courses in foreign languages for the high schoolchildren. The basis for their views is the competence-based, the communicative activity, the personality-oriented, and the culturological approaches that are dominating in the modern school education in foreign languages. The technology of the selection and the methodological organization of the elective courses content are specified; the aims and the priority means for its introduction are defined.*

*Key words: concept, education content, elective courses, foreign language.*